

LENIN A KIS ÉS KÖZEPES ORSZÁGOK HELYÉRŐL A NEMZETKÖZI ÉLETBEN

A kis és közepes nagyságrendű országok államközi viszonylatokban játszott szerepe — a kapitalizmus válságával egyidőben megnyilvánult és a jelenkorban érzékelhető változásokra vezető — módosulásának irányzata kivételesen időszerűvé teszi Lenin elemzését ezen államok helyzetéről az imperialista szakaszban. Rendkívül fontos, hogy Lenin megfogalmazta és megvédte azokat az új, demokratikus alapelveket, amelyek a kis és közepes nagyságrendű államok valóságos függetlenségének megszilárdítását, nemzetközi hivatásuk teljes értékű betöltésének hangsúlyozását célozták.

Megjegyezzük, hogy Lenin téziseit a kis és közepes nagyságrendű országok helyéről a nemzetközi életben csak érintőlegesen tükrözte számos, a lenini nézetek külpolitikai vonatkozásait tárgyaló mű (például: *Situația internațională din primele două decenii ale secolului al XX-lea în lumina tezelor lui Vladimir Ilîci Lenin*. București, 1970; *Lenyinszkaja vnyesnyaja polityika Szovjetszkoj Sztrani 1917—1924*. Moszkva, 1969; *V. I. Lenyin i szovjetszkaja vnyesnyaja polityika*. Moszkva, 1969. Kivétel egy sor tanulmány, amely Szovjet-Oroszországnak a kelet-ázsiai népek iránti magatartását tárgyalja; ezek közé számítható A. Sz. Kan: *V. I. Lenin és az európai semleges országok* című cikke is, amely a már idézett gyűjteményben — *Lenyinszkaja vnyesnyaja polityika Szovjetszkoj Sztrani* — jelent meg). Jelen közlésünk azzal kíván hozzájárulni a lenini elméleti örökség kutatásához, hogy megkísérelje elemezni Lenin általános téziseit az említett kategóriájú országok helyéről, megvilágítván — már amennyire ezt a tanulmány ökonómiája megengedi — a kérdés bizonyos délkelet-európai vetületeit is.

A kis és közepes nagyságrendű államoknak a nemzetközi életben játszott szerepére vonatkozó téziseit Lenin főként a háború előtti válság és az első világháború időszakában dolgozta ki, akkor tehát, amikor az eluralkodott elmélet és gyakorlat formailag bizonyos eltérésekkel ugyan, de lényegileg egyöntetű álláspontra helyezkedett ezekkel az államokkal kapcsolatban: elméletileg tagadták, gyakorlatilag megtagadták önálló alanyként való szereplésük lehetőségét az államközi életben. Ezen álláspont legdurvább megnyilvánulása Fr. Naumann *Mitteleuropa* című művében (Berlin, 1951. 1—2. 4. található): egész egyszerűen tagadja a kis országok és népek létjogosultságát. Az antant — egyenlőségi jelmondatok hirdetésében nagylelkű — teoretikusai és politikusai a politikai gyakorlatban szintén csak saját imperialista érdekeiknek megfelelően bántak ezekkel az országokkal. Az ilyen bánásmódban részesülő államok főként az elmélet síkján vágtak vissza és kerestek megoldást helyzetük javítására. Abban az időszakban a nemzetközi szocialista gondolkodásban sok homályosság nyilvánult meg a kis államok szerepének és jövőjének érté-

kelésében: a skála az európai kis államok kautskyánus eszményesítésétől (Karl Kautsky: *Serbien und Belgien*. Stuttgart, 1917. 90) lehetőségeik — Rosa Luxemburg, Bucharin és bizonyos lengyel, valamint holland szocialisták megfogalmazta — tagadásáig terjed.

Ezen álláspontok fölé magasodik Lenin exegézise az államközi viszonylatok szövetségéről és a kis államok helyéről e kapcsolatokban. A kérdés elemzésének egyik első koordinátája az a lenini megállapítás, amely a világ rendkívül kis számú, de óriási gazdasági és emberi teljesítőképesseggel, hatalmas pusztító lehetőségekkel rendelkező *elnyomó hatalmaira*, a nagyhatalmakra, másrészt pedig az elnyomott országokra és népekre való felosztására vonatkozik (Lenin: *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. Művei*. 1951. XXII.).

Az államok közötti valóságos viszonyok e keretben teljes egészében az erőargumentumra épültek, még ha a francia forradalom ki is nyilvánította a nemzetek jogegyenlőségének alapelvét, s a XIX. században elméletileg világviszonylatban el is ismerték a jogegyenlőséget (Joseph Barthélemy: *Démocratie et Politique étrangère*. Paris, 1917. 416—443; lásd még: D. Gusti: *Originea și ființa Națiunilor*, a *Politica externă a României* című kötetben. Institutul Social Român, é.n., 357). „Egész világosan feltárul a tőkés nemzetközi viszonyok lényege: a gyengék nyílt kirablása“ (*Művei*. 1955. XVII. 175), így összegezte Lenin már 1911-ben e realitás alapvonásait. Mindenható volt az erők princípiuma; meghatározta a nagyhatalmak bonyolult lépcsőzetességű hierarchiáját; a XX. század elején — Lenin osztályozása szerint — három kategóriába sorolódtak: a) teljesen független, első osztályú nagyhatalmak (Anglia, Németország, Egyesült Államok); b) nem teljesen független nagyhatalmak (Franciaország, Oroszország, Japán) és c) függőseben levő nagyhatalmak (Ausztria—Magyarország és Olaszország).

E kategóriákon kívül helyezkedtek el a nagyhatalmak és a nemzetközi monopóliumok által különféle módon kizsákmányolt, alárendelt és leigázott országok és népek. Ez a csoport a legelemibb jogoktól megfosztott gyarmati népektől (az ő esetükben teljességgel hiányzott az állami léthez való jog) a félgyarmatokon át (amelyek esetében nyíltan beismerték a függőséget a fejlett államoktól) azon államilag független országokig terjed, amelyek a nagyhatalmak gazdasági uralma alatt, a nagyhatalmak politikai és katonai konstellációiban éltek: „a valóságban... a pénzügyi és diplomáciai függőség béklyójába vert országok...“ (*Művei*. 1951. XXII. 272).

Az elnyomott országok helyzetének törekvéseik szempontjából való, gazdasági, politikai, kulturális fejlődésük fokának megfelelő megközelítése tette lehetővé Lenin számára, hogy a nemzeti felszabadulási irányzatot alapvetően haladónak, demokratikusnak minősítse, s hangsúlyozza annak szükségességét, hogy ezen országok proletariátusa támogassa a — társadalmi tartalmuk szerint — polgári demokratikus nemzeti felszabadulási mozgalmakat. Lenin több művében állást foglalt egyes szociáldemokraták azon nézetével szemben, amelyek ködösen határozták meg a nemzeti mozgalmak helyét az imperializmus korában, s hangsúlyozta a nemzeti felszabadulási harc rendkívül fontos szerepét mind a gyarmatokon, mind Kelet-Európában, ahol erős akciók folytak a polgári demokratikus forradalmak kiteljesítésére nemzeti vonatkozásban, új — független és egységes — nemzeti államok létrehozásáért. (Lásd például: *A nemzetek önrendelkezési jogáról. Művei*. 1955. XX. 417.) A délkelet-európai államok viszonylatában Lenin a következőképpen jellemezte a nemzeti felszabadulási mozgalom szintjét: „Csak a kis balkáni államokat lehet nemzeti államoknak nevezni, ugyanakkor azonban nem szabad megfélemlíteni arról, hogy a lakosság 5—10 százaléka ezekben is más nemzetiségű, hogy (az illető

nemzethez tartozók számára képest) nagyon sok román és szerb »saját« államának határain kívül él, hogy általában a Balkánon az »államalakulás« burzsoánemzeti irányban nem fejeződött be...“ (*Művei*. 1951. XXIII. 300). Egyébként az imperialista nagyhatalmak ezekkel az akciókkal számoltak, s saját céljaik megvalósítására akarták hasznosítani őket; céljaik — a kapitalizmus kialakította nemzetközi viszonyok természete folytán — alapjában ellenkeztek az elnyomott nemzetek érdekeivel. „A rothadás és a pangás fenntartásán kívül, a szabadság bürokratikus korlátain kívül semmi egyebet nem visz a Balkánra még a »legliberálisabb« burzsoá Európa sem...“ (*Művei*. 1955. XVIII. 348) — írta Lenin 1912-ben, s a következő évek történései teljes mértékben igazolták megállapításai helytállóságát.

A világháború idején a segítségben nem részesített kis szövetségesek (Szerbia, Románia) feláldozása, a nyugati szövetségesek álláspontjának hullámzása az Osztrák—Magyar Monarchiával szemben, amelynek fenntartása egyértelmű volt ama népek érdekeinek semmibe vevésével, amelyeket az antant — úgymond — védelmezett a háborúban, a „kompenzációkkal“ való manőverezés e népek terhére, a gyarmatokra és érdekszférákra vonatkozó egyezkedések — mindez és még sok egyéb feltárta a valóságos antagonizmust a nagyhatalmak és a valamilyen módon függő helyzetben levő országok kategóriájának érdekei között.

A nemzetközi viszonyok szférájában a tökéletes demokratizmusért folytatott harc szükségességét hangoztatva, Lenin az elnyomott népek lábbal tiport jogainak megvédését az öntudatos proletariátus fontos, programszerű feladatai közé sorolta. Az imperialista nagyhatalmak külpolitikájának egyik sajátossága a népek önrendelkezési jogának rosszul körvonalazott és pusztán elméleti „elismerése“ volt. Ez jellemezte azoknak a szocialistáknak a programját, akik a világháború éveiben a sovinizmus lejtőjére jutottak, s rendszerint csak az ellenséges imperialista táboron belüli elnyomott népekre hivatkoztak; mindezekkel szemben Lenin a nemzetek önrendelkezési jogát konkrét történelmi alapon vetette fel, s az önrendelkezési jog elismerését minden nemzetre általánosította, megjelölte az önrendelkezés különböző konkrét formáit, alaposan tárgyalta e jog gyakorlati szavatolásának szükségességét. E jog — kizárólag európai viszonylatú — elméleti „elismerése“ — ellentmondott az „európai összhangra“ épült reális valóságnak: a nagyhatalmak arra vonatkozó megállapodásának, hogy a kis és közepes nagyságrendű országok rovására is fenntartják az egyensúlyt. (Lásd ezzel összefüggésben Joseph Barthélemy idézett művét, továbbá R Demoulin: *Nationalité et Équilibre à L'Europe du XIX-e siècle et du XX-e siècle* című kötetben; Milano, I. 784.)

Az önrendelkezés alapelveinek megfogalmazása a szocialista programokban, kiváltképpen a nagy imperialista államok munkáspártjainak programjaiban, a lenini elképzelés szerint megfelelt e jog minden népre (tehát a gyarmati népekre) való kiterjesztése követelményének, s minden eltérés az ilyen általánosítástól bizonyos nemzetek *kiváltságai* védelmezése óhajának minősült (*Művei*. 1951. XXI. 291).

A forradalmi szociáldemokrácia programjával kapcsolatban, amelynek a nemzetközi viszonyok terén a népek elnyomása elleni álláspontra kellett helyezkednie, Lenin hangsúlyozta ezen előírás tiszteletben tartásának kötelezettségét, mind a szocialista forradalom előtt, mind a politikai hatalomnak a proletariátus által való átvétele után: „Azok a szocialista pártok, amelyek egész tevékenységükkel most, a forradalom idején, és annak győzelme után egyaránt nem bizonyítják be, hogy felszabadítják a leigázott nemzeteket és szabad szövetség alapján építik ki velük

való viszonyukat..., az ilyen pártok árulást követnének el a szocializmussal szemben" (*Művei*. 1951. XXII. 145).

Az 1917. februári forradalom idején, a forradalmi folyamat teljében Lenin számos új elemmel gyarapította nézeteit a nemzetközi viszonyokról, hiszen kezdtek kirajzolódni a lehetőségek e koncepciók anyagi erővé válására a konkrét politikai tevékenységben. A lenini program elsőrendű fontosságú pontja volt az azonnali, „annexiók és jóvátételek” nélküli demokratikus béke, ami közvetlenül érintette a kis és közepes nagyságrendű országok helyzetét. Minthogy ez a — mind az ideiglenes kormány, mind az antant támogatta — követelmény demagogikus megfogalmazásokat tartalmazott, Lenin pontosan feltárta a „demokratikus béke” jelzőjének reális tartalmát; a „demokratikus béke” fő feltétele valóban az „annexiókról való lemondás”, de nem abban az értelemben, hogy minden hatalom visszakapja azt, amit elvesztett, hanem abban az egyedül helyes értelemben, hogy mind Európában, mind a gyarmatokon minden nép „szabadságot és lehetőséget kap arra, hogy maga döntse el: külön államot akar-e alakítani, vagy pedig valamely, tetszés szerinti más államhoz akar-e tartozni” (Lenin: *A forradalom feladatai*. *Művei*. 1952. XXVI. 47; lásd még: V. Sz. Vaszjukov: *Vnyesnyaja polityika vremennogo pravityel'stva*. Moszkva, 1966. 137—138). Az antant kormányai az annexió fogalmának egész sor arra hivatott értelmezést kölcsönöztek, hogy e fogalmat teljesen megfosszák a nekik nem tetsző tartalomtól. (Ezzel kapcsolatban még a következő két műre utalunk: L. Aragon: *Histoire parallèle, I. Histoire de l'U.R.S.S. de 1917 à 1960*. Paris, 1962. 43; A. Ribot: *Lettre à un ami*. Paris, 1924. 258—259.)

Egyébként minden, az „egységes és oszthatatlan Oroszország” téziséét fenntartó orosz burzsoá párt lényegében azonos álláspontja ellenére (a kadetok az autonómiát csupán Finnország és Lengyelország viszonylatában ismerték el), az elnyomott népek felszabadulásának követelménye a forradalom kibontakozásának hónapjaiban mind nagyobb tekintéllyel érvényesült (V. Sz. Gyakin: *Russzkaja burzsuzsuzija i carizm v godi pervoj mirovoj vojni, 1914—1917*. Leningrad, 1967. 56—57). Noha lényegében az ideiglenes kormány politikáját támogató kispolgári pártok irányítása alatt működött, a pétervári küldöttek szovjetje állást foglalt Lengyelország önrendelkezési jogának megadása mellett, ami meghozta a kormány elismerését is, de csak „az Oroszországgal való szabad katonai szövetség” feltételének teljesítése esetén (*Dokumenti i matyeriali po isztorii szovjetszko-polszkih otnosenij* Moszkva, 1963. I. 35—36). Hasonló álláspontra helyezkedtek Finnország esetében is. Finnország felszabadulását azonban a mensevik vezetők tették függővé a finn szejm és az összehívandó orosz Alkotmányozó Gyűlés előzetes megegyezésétől. Ezzel összefüggésben Lenin hangsúlyozta: Oroszország népei feltétlen kiválási jogának megadása fontosabb bármely más követelménynél. Csak azután, a teljes egyenlőség feltételei közepette lehet szó megállapodásokról, az önrendelkezés konkrét formáinak megállapításáról: „Megegyezés csak egyetlen felek között jöhet létre. Hogy valamely megegyezés valóban megegyezés, nem pedig szavakkal leplezett alávetés legyen, ahhoz mindkét fél tényleges egyenjogúsága, vagyis az szükséges, hogy mind Oroszországnak, mind Finnországnak joga legyen arra, hogy ne lépjen megegyezésre” (*Művei*. 1952. XXIV. 345).

Az ily módon megfogalmazott program természetesen megfelel azon elnyomott népek óhajainak, amelyek felszabadulási harca felerősödött a háború negyedik esztendejében. (A közép- és kelet-európai népek felszabadulási harcának méreteiről, a belső tényező jelentőségéről e harcban lásd a következő műveket: *Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918.*; szerkesztette Ion Popescu-Puțuri és Augustin Deac. București, 1970; *Desăvîrșirea unificării statului național român.*

Unirea Transilvaniei cu România; szerkesztette Miron Constantinescu és Ștefan Pascu. București, 1968.) Lenin mindezen népekben az orosz forradalom természetes szövetségését látta, hiszen az imperializmus volt közös ellenségünk. Lenin ezt írta 1917 júniusában: „Szövetségben az élenjáró országok forradalmáraival és valamennyi elnyomott néppel minden rendű és rangú imperialista ellen — ez a proletariátus külpolitikája“ (*Művei*. 1952. XXV. 80).

Azt a támogatást, amelyet — a cárizmus megdöntésével — az orosz forradalom a nemzeti felszabadulási mozgalomnak nyújtott, jól tükrözta a februári forradalom visszhangja a felszabadulási program megvalósításáért küzdő népek soraiban. A cárizmus, a népek elnyomója helyébe színre lépett egy olyan ország, amelyben mind erősebben hangzott a minden elnyomás felszámolására törekvő proletariátus hangja; s ez feltárta a népek előtt a szabad akaratuk kormányozta világ perspektíváját. Ez a tényező — hozzáadódva a nemzeti felszabadulási mozgalom mind erősebb fejlődéséhez — 1918-ban előmozdította a nemzeti államok megalakulását vagy kiteljesedését Lengyelországban, Romániában, Jugoszláviában, Csehszlovákiában stb. (H. Weresziczky: *L'Opinion publique en Pologne devant la chute du tsarisme*, a *Revue d'histoire moderne et contemporaine* XV. kötetében, 1968. 29; *Unirea Transilvaniei cu România. Desăvîrșirea unificării statului național român*. 75—76.; Tiron Albani: *Memorii*. București, 1960. 31—33; Th. G. Masaryk: *La Réurrection d'un état. Souvenirs et réflexions, 1914—1918*. Paris, 1930. 145; I. P. Trajnyin: *Nacionalnije protyivorecsija v Absztro—Vengrii i jejo raszpad*. Moszkva, 1947. 265.)

A demokratikus békét, az annexiókról való lemondást, az örendelkezési jog megadásának követelményét előíró lenini program széleskörűen elterjedt Oroszországban és külföldön, s — az elnyomott népek széles rétegeinek nyomására — hatni kezdett a kormányok, főként az antant kormányainak politikájára.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme nemcsak a dolgozók — társadalmi és nemzeti — felszabadulási harcában nyitott új korszakot, hanem megteremtette annak lehetőségét is, hogy az új szocialista állam alapelveiben és gyakorlati módszereiben minőségileg új diplomáciát alkalmazzon, amely különbözzék mindattól, ami e téren addig a politikai gondolkodást és gyakorlatot jellemezte. A szovjet szocialista állam vezetőjeként Lenin következetesen arra törekedett, hogy végérvényesen szakítsanak a — cárizmus gyakorolta és az ideiglenes kormány folytatta — múltbeli külpolitikával. Nemcsak a nemzetközi viszonyokkal kapcsolatos általános alapelvek kidolgozásával foglalkozott, hanem állandóan személyesen részt vett az összes külpolitikai kérdések megoldásában.

G. V. Csicserin, a kiváló szovjet diplomaták egyike a nemzetközi viszonyok Lenin megalapozta alapelveiről azt írta, hogy e „princípiumok harmonikus és kiforrott egészet“ alkotnak, „s nagyobb újítás ez, mint a szovjetrendszer a belpolitikában“ (G. V. Cicerin: *Lenin și politica externă*, az *Amintiri despre Lenin* II. kötetében. București, 1958. 224). Ezek az alapelvek a szocialista forradalom győzelme után kialakult történelmi valóság figyelembevételével a különböző társadalmi-politikai rendszerű államok békés egymás mellett élésének, a szocialista állam saját külpolitikai elvei kikristályosításának szükségességéből és lehetőségéből indultak ki, a szocialista állam és a tőkésországok viszonya új formái és módszerei kidolgozásának szükségességéből fakadtak.

A békére törekvés, a békés egymás mellett élés alapelveinek következetes érvényesítése az egész lenini koncepció középpontja és szükségyszerű következménye, s ez tükröződött már a szovjet kormány első hivatalos ténykedésében, kezdve a munkás-, katona- és parasztküldöttek petrográdi szovjetjének Oroszország polgáraihoz intézett felhívásával (1917. október 25/november 7), amely a forradalom győ-

zelmét adta hírül, s ezt hangsúlyozza minden következő, közvetlenül a külügyi szférába tartozó dokumentum: a *Dekrétum a békéről* (1917. október 26/november 8), az *Oroszország népeinek jogairól szóló nyilatkozat* (1917. november 2/15), számos felhívás a hadviselő felekhez és a breszt-litovszki konferencia előkészítésével és lefolyásával kapcsolatos több okmány (Alvina Lazea: *V. I. Lenin despre coexistența pașnică. Situația Internațională în primele două decenii ale secolului al XX-lea, în lumina tezelor lui Vladimir Ilici Lenin*, 123—177).

A békés egymás mellett élés alapelve, amely a háborúról mint a külpolitika eszközeiről való lemondást hirdette, elismervén a vitás kérdések békés rendezésének szükségességét, nyomtatékkal megnyilvánul az említett dekrétumban, amely az imperialista háború meghosszabbítását az emberiség elleni bűnnek tekintette, s nemcsak a világ kormányaihoz, de népeihez is fordulva sürgette az azonnali demokratikus béke megkötését. Lenin rámutatott, hogy a demokratikus béke „annexiók és kártalanítások” nélküli béke, s széleskörűen értelmezi az annexió fogalmát; annexión „a kormány általában a demokrácia és különösen a dolgozó osztályok jogérzetének megfelelően egy kis vagy gyenge népnek valamely nagy vagy erős állammal való minden néven nevezendő egyesítését érti olyan esetekben, amikor ez a nép nem fejezte ki pontosan, világosan és önként beleegyezését vagy kívánóságát, függetlenül attól, mikor ment végbe ez az erőszakos egyesítés, függetlenül továbbá attól, mennyire fejlett vagy elmaradott az erőszakosan beolvasztott... nemzet” (*Művei*. 1952. XVI. 248). A definíció — pontos megállapításaival — leplezte az imperialista nagyhatalmak diplomáciájának fortélyait. Ez a diplomácia megszokta, hogy a nemzeti elnyomást tartósságának „történelmi” tényével igazolja, a gyarmattartók — úgy mond — „jótét” pártfogása alatt álló lakosság „elmaradottságával” vagy egészen egyszerűen azzal, hogy az illető nép nem Európában él. A *Dekrétum a békéről* kinyilvánította minden nép ama jogát, hogy szabadon intézze saját sorsát, s változatosságra hivatkozott a módzatok tekintetében, amelyekkel egy elnyomott népesség kifejezheti törekvését arra, hogy eldöntse állami keretben való léte formájának a kérdését; a dekrétum foglalkozott annak szavatolásával is, hogy az önrendelkezés az elnyomott népek által óhajtott formában valósuljon meg; tartalmazta a szabad szavazás és az erősebb nemzet csapatai teljes visszavonásának kötelezettségét, mindenféle kényszerítés eltiltását. A kérdés ily módon való megközelítésének fontossága világossá válik, ha például figyelembe vesszük az akkor osztrák megszállás alatt volt Szerbia helyzetét, Bosznia és Hercegovina helyzetét (1908-ban annektálták a Habsburgok), a három nagyhatalom által felosztott és az osztrákok elfoglalta Lengyelország helyzetét s a központi hatalmak által kétharmad részben elfoglalt Románia helyzetét. Megjegyzendő, hogy a kis és közepes nagyságrendű államok haladó erői nagyon rövid idő alatt felfogták és jól átgondolták az orosz forradalom programjának jelentőségét a nemzetközi viszonyok rendszerében elfoglalt helyükkel kapcsolatban (*Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*. București, 1966. 73).

A *Dekrétum a békéről* egyik előirányzata — a titkos diplomácia felszámolása és a titkos egyezmények közzétételére vonatkozó határozat — ugyancsak megfelelt a népek törekvéseinek, főként azokénak, amelyeket az imperializmus valamely módon elnyomott. Lenin hangsúlyozta, hogy az az intézkedés, amely az annexiók fenntartását vagy éppenséggel kiterjesztését célzó titkos egyezmények hatályon kívül helyezésére törekedett, nem egyértelmű általában a nemzetközi jogszolgáltatás tagadásával, a szocialista állam lemondásával a tőkésállamokkal kötött mindenfajta szerződésről, csupán a „rablásokról és erőszakról” szóló pontokat utasította el (*Művei*. 1952. XVI. 254).

A titkos egyezmények gyors közzétételével (már 1917 végén megjelent a volt Külügyminisztérium Levéltárából válogatott első dokumentumgyűjtemény) a szovjet kormány aláhúzta ezen intézkedés fontosságát elsősorban a kis és függő helyzetben levő — az imperialista újrafelosztás tárgyává vált — népek szempontjából (ezért az újrafelosztásért folyt a világháború): „Világszerte tudják meg a dolgozók, hogyan sáfárokdtak életükkel a hátuk mögött, a diplomáciai kabinetekben. Elcsatoltak földeket, Skrupulus nélkül rabságba döntötték a kis népeket“ (*Velikij Oktyabr i narodi vosztoka*. Moszkva, 1957. 20).

Jellemző a lenini politika újító szellemére a *Dekrétum a békéről* azon javaslata is, hogy azonnal kezdjék újra a fegyverszünet megkötésére irányuló tárgyalásokat, „a háborúba bevont vagy a háborúban való részvételre kényszerített kivétel nélkül valamennyi nép vagy nemzet képviselőjének részvételével...“ (*Művei*. 1952. XXVI. 249). Azokról az országokról van szó, amelyeket nemcsak elfelejtettek meghívni az esetleges béke feltételeinek megvitatására a világháború éveinek tárgyalási kísérletei során, hanem gyakran éppenséggel a „fő“ hadviselők kompenzációs ajánlatainak tárgyai voltak.

A békedekrétumot követő egész sorozat dokumentum hangsúlyozta és továbbfejlesztette a kinyilvánított alapelveket. Jellemző e vonatkozásban a *Nyilatkozat Oroszország népeinek jogairól és A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása*. Ez utóbbit Lenin 1918 januárjában fogalmazta meg; előírta a teljes szakítást a burzsoá politikával, „amely néhány kiválasztott nemzet kizsákmányolónak jólétét Ázsia s általában a gyarmatok és a kis országok százmilliókra menő dolgozó népének leigázására építette fel“ (*Művei*. 1952. XXVI. 44). Lenin előrelátta Kelet népeinek, a többi elnyomott népnek az ébredését, felszabadulásuk lehetőségét, szerepük növekedését a nemzetközi életben. Ezek az előrelátások világosan beigazolódtak napjainkban: az államközi viszonyok előterébe került a kis és közepes nagyságrendű államok helyének kérdése a nemzetközi életben (Mircea Malița: *Statele mici și mijlocii în relațiile internaționale. Lupta de clasă*, 1968. 2. 44—56).

A polgári történetírás számos műve — a lenini külpolitika érvényesülésének rendkívül nehéz feltételeire hivatkozva (imperialista háború, kapitalista bekerítés, polgárháború, intervenció) — a szovjethatalom első éveiben kiadott dokumentumoknak általában csak propagandisztikus célt és hatást tulajdonít.

A valóságban a Nagy Október programja, a tézisek tudományos alátámasztottsága, a lenini realizmus és tisztánlátás, az alapelvek érvényesítésének következetessége igenis hatásosan befolyásolta a nemzetközi kapcsolatokat. Ez a befolyás érvényesült a breszt-litovszki béketárgyalás időszakában, amikor első ízben szembeesült a két diplomácia, a lenini s az imperialista diplomácia külpolitikai koncepciója. Az imperialista diplomácia legdurvább formája a német Reich esetében nyilvánult meg.

Noha a szovjet kormány nehéz feltételek közepette, elszigetelten kényszerült tárgyalni a német imperializmus képviselőivel, akik kedvezőbb katonai helyzetükre alapítva eldöntötték, hogy erőpozícióból tárgyalnak, a lenini diplomácia szilárd és elvi tartásával bizonyos korlátokat szabhatott a német terjeszkedési politikának. Bár mindent megkísérelt, hogy az általános elvek megvitatása elől kitérjen, a német delegáció bizonyos keretek között elfogadni kényszerült az önrendelkezés és a békekonferencia nyilvánosságának jelszavát, valamint azt a kikötést, amely előírta, hogy nem dobják át a csapatokat a nyugati frontra (*Szovjetszko-germanszkije otnosenyija. Szbornyik dokumentov*. Moszkva, 1968. I. 21; L. Fischer: *Les Soviets dans les affaires mondiales*. Paris, 1933. 24). A központi hatalmak küldöttségei, amelyek utólag minden ígéretüket megszegték, rendkívül nehéz helyzetbe kerültek saját népeikkel szem-

ben, amelyek követelni kezdték a szovjet feltételek szigorú betartását. Max von Baden a következőket írta arról, hogy Németország elutasította az önrendelkezési jog alkalmazását Lengyelország és a balti területek viszonylatában: „Jóvátehetetlen hibát követünk el. Azt a benyomást keltettük a világ és a német nép tömegei előtt, hogy — az orosz magatartással ellentétben — a mi elismerésünk a nemzetek önrendelkezése alapelvét illetően nem őszinte, hanem csupán terjeszkedési terveink leplezésére szolgál“ (L. Fischer i.m. 26—27).

A lenini program befolyásának korlátozására (hiszen nyílt elutasítása egyértelmű lett volna a kompromittálódással saját népük előtt) a központi hatalmak O. Czernin 1917. december 25-i nyilatkozatával „elfogadták ugyan“ az annexiók és kártalanítások nélküli béke formuláját, de leszögezték: ez az elfogadás csupán azokra a népekre vonatkozik, amelyek „a jelenlegi háború idején... veszítették el függetlenségüket“, vagyis semmi esetre sem alkalmazható „politikai függetlenséggel nem rendelkező politikai csoportosulások egyik vagy másik államhoz való tartozásának“ problémájára (*Dokumentii i matyeriali po isztorii szovjetszko-polszkih, otnosenijj*, 149). Ily módon igyekeztek kivonni a nemzetközi illetékességből a Habsburg-monarchia elnyomott népeinek sorsát, hogy aztán majd a monarchia keretében „oldják meg“.

A szovjet kormány az 1917. december 17/30-i *Felhívás a szövetséges országok népeire és kormányaihoz* című manifesztumban válaszolt erre a nyilatkozatra; ismételten felszólította az antanthatalmakat: csatlakozzanak az általános egyezményekhez „minden ország minden népe önrendelkezése alapelveinek teljes és feltétlen elismerése alapján“; az ilyen tárgyalások megteremtették volna a lehetőségét annak, hogy — az érdektel népek segítségével — a központi hatalmakat rákényszerítsék a valóban demokratikus békére (*Dokumentii vnyesnyej polityiki SzSzSzR*. Moszkva, 1957. I. 69). A felhívás leleplezte a központi hatalmak csupán látszólagos lemondását az annexiókról: az annexiók meghatározásába bevették az „új annexiók“ fogalmát; ez a háború idején történt annexiókra vonatkozott, s erről — szavakban — le is mondtak a központi hatalmak; a „régieket, az eltelt idő szentesítette annexiókat“ — mintha elévült bűnöknek tekintették volna — meg akarták tartani. A felhívás ezért jelezte: „Elszász és Lotaringia, Erdély, Bosznia és Hercegovina, Montenegro és a többi sorsát... nem szándékoznak revideálni.“

Noha a breszt-litovszki tárgyalások azzal fejeződtek be, hogy a Szovjetunió — amelyet forradalmi vívmányai és állami függetlensége elvesztése fenyegetett — elfogadta az imperialista feltételeket, a szocialista diplomácia előzőekben vázolt megnyilvánulásának nagy jelentősége volt a nemzetközi viszonyok egész rendszerének demokratizálásában; az ilyen irányú fejlődés nagyrészt a néptömegek nyomására valósult meg. A győzedelmes forradalom külpolitikai programjának mind erősebb visszhangja támadt a nagy tőkésországok néptömegeiben, még inkább azon népekben, amelyek nemzeti felszabadulásukért és állami egységük kiteljesítéséért harcoltak; a lenini tézisek, amelyeket immár egy állam hivatalos dokumentumaiként tettek közzé, politikai és diplomáciai fegyverekké váltak (E. Page Arnot: *The Impact of the Russian Revolution in Britain*. London, 1967. 97; D. Lloyd George: *The Truth about the Peace Treater*. London, 1938. I. 66.; P. Renouvin: *Histoire des relations internationales*. Paris, 1957. VII. 104). A békedekréumtól kezdve a szovjet diplomácia iratait — főként az önrendelkezési jogra, az annektálásokra, az azonnali békére vonatkozó részeket — közzétették és népszerűsítették az Osztrák—Magyar Monarchia szocialista pártjainak és elnyomott népei demokratikus szervezeteinek dokumentumaiban és sajtójában (*Documente din istoria P.C.R. 1916—1921*. București, 1966. 70). Az Osztrák—Magyar Monarchia népei rendkívül gyakori és heves

sztrájkjainak, tüntetéseinek, népgyűléseinek egyik fő jelszava a Szovjet-Oroszország javasolta demokratikus békeprogram megvalósítására vonatkozott.

1917—1918 társadalmi és nemzeti forrongásainak légkörében a nagyhatalmak — ilyenszerű megnyilvánulásokkal szemben mélységesen ellenséges érzületű — diplomáciája nem maradhatott közömbös az elnyomott népek követelései iránt. Noha a breszt-litovszki tárgyalások időszakában nem nyilvánult meg alapvető változás a központi hatalmak és az antant magatartásában a népek felszabadulási harca iránt, a kialakult konjunktúrában mindkét koalíciónak új módozatokat kellett keresnie az új helyzethez való alkalmazkodásban. „A szövetséges és társult hatalmak” hasonló reagálása tükröződött Woodrow Wilson tizennégy pontjában is, amelyet a háború utolsó évében oly széleskörűen propagáltak, s melyet a polgári történetírás jó része a nemzetközi viszonyok demokratizálása és az elnyomott népek önrendelkezési joga megadása fő tényezőjének tekint (Ch. Seymour: *Ce qui ce passa réellement à Paris en 1918—1919*. Paris, 1923. 89). A valóságban azonban, miként erre már rámutatott történetírásunk, Wilson 1918. január 8-án megfogalmazott, bizonyos demokratikus előirányzásokat tartalmazó békefeltételeit csupán félintézkedések jellemezték.

1918 nyarán — a polgári demokratikus keretek túllépésének „veszélye” közepe — a felszabadulási mozgalom arra készítette a nyugati nagyhatalmokat, hogy módosítsák álláspontjukat az osztrák—magyar állam integritásának elvét illetően; a versailles-i háborús főtanácsban elhangzott közös nyilatkozatuk kinyilvánította egyetértésüket az egységes és független lengyel állam megalakulásával, és rokonszenvüket a birodalom szláv népeinek nemzeti törekvései iránt. Elégtelen és nyilvánvalóan ködös jellege ellenére a nyilatkozat feltárta az időszerűtlen dualista birodalom fenntartásáról való lemondás jelentőségét.

Az Osztrák—Magyar Monarchiának 1917 októberében a néptömegek forradalmi harca eredményeként bekövetkezett tényleges felbomlása az egész tőkésrendszer szempontjából kivételesen súlyos helyzet lehetőségeit rejtegette: a két forradalmi zóna, Oroszország és Németország egyesülését. Ez a „veszély” volt végső soron a döntő érv az antant programjának módosítására, a beletörődésre a dualista birodalom felbomlásának befejezett tényébe, a nemzeti követelések kielégítésének elfogadására: abban a történelmi pillanatban ez állt a népek felszabadulási harcának előterében.

A saját nemzeti államok megalakulása, illetve az állami egység kiteljesülése az érdekelt népek szempontjából döntő jelentőségű volt a felszabadulás, a haladás útján. Lenin, az első szocialista állam vezetője abban a történelmi pillanatban az Osztrák—Magyar Monarchia népei felszabadulási mozgalmának fontosságát az 1918. november 3-i, a volt monarchia dolgozóihoz intézett felhívásában hangsúlyozta. Jellemző, hogy ez a dokumentum nem anticipálja azt a konkrét formát, amelyet az elnyomott népek önrendelkezési joga megvalósulásának öltenie kell; a forma megválasztása konkrét körülményeiknek megfelelően az érdekelt népeket illette meg (Miron Constantinescu: *Sur quelques problèmes d'histoire*. București, 1966. 34—53).

A kis és közepes nagyságrendű államoknak a nemzetközi életben betöltött szerepére vonatkozó lenini koncepció félreérthetetlenül megnyilvánult Lenin realista és mélységesen differenciált magatartásában Lengyelország különféle társadalmi-politikai erői iránt, amikor az ország uralkodó osztályai belesodrótak az első szocialista állam elleni intervencióba. A sajtónak adott direktíváiban Lenin a felelős tényezőket maximális körültekintésre intette a Lengyelországról szóló anyagokkal kapcsolatban: „Ne túlozzanak, vagyis ne váljanak soviniztákká, mindig különböztessék meg a pánokat és a tőkéseket a munkásoktól és a parasztoktól” (M. I.

Trus: *Vnyesnyepolityicseszkaja gyejatyelnosztj Lenyina. Gyeny za dnyom. 1917—1920.* Moszkva, 1963. 234).

Ugyanilyen magatartást tanúsított a szovjetállam vezetője az uralkodó osztályok álláspontjának megítélésében is. Lenin hangsúlyozta: a szomszédos kis és közepes államokban a reakciós és militarista elemek mellett vannak a polgárságnak tisztánlátó csoportjai, amelyek — a szocializmus iránti averziójuk ellenére is — felismerték, hogy a külpolitikában alkalmazott demokratikus elmélete folytán a szovjet kormány számukra kedvezőbb, mint bármely orosz polgári kormány. A lenini diplomácia e csoportosulások felé orientálódott, igyekezőn jószomszédi viszonyt kiépíteni a szomszédos országokkal. E törekvés keretébe sorolhatók Szovjet-Oroszország azon erőfeszítései, amelyek az 1920 elején Koppenhágában megtartott Litvinov—Ciotori-féle megbeszélésekben, illetve Csicserin és a román kormány az év őszi táviratváltásában konkretizálódtak (Biblioteca centrală de stat, Arhiva St. Georges, P. XCII. D. 1, Pc. XLII. D. 3; lásd még M. I. Trus i.m. 227). Noha abban az időszakban nem került sor Szovjet-Oroszország és Románia viszonyának szabályozására, a román polgárság realistább csoportjai felfogták, milyen előnyei vannak a szovjetállam külpolitikájának Románia függetlensége szempontjából, s megértették a jószomszédi viszony kialakításának szükségességét (Nicolae Iorga: *România contemporană de la 1904 la 1930, Supt trei regi.* București, 1932. 350—351). Sikerült elkerülniük a nyugati hatalmak (főként Franciaország) azon kéréseinek teljesítését, hogy az országot belevigyék a lengyelekéhez hasonló szovjetellenes expedícióba.

A kis államoknak a nemzetközi életben betöltött helyére vonatkozó lenini nézetek rendkívül rövid bemutatása is megköveteli a nemzeti és a nemzetközi összefüggéseinek kiemelését a politikában, a proletár internacionalizmus alapelvei jelentésének hangsúlyozását e koncepción belül. A proletár internacionalizmus — amely a világ minden munkása, a munkáosztály marxista pártjai közötti viszonyok útmutatója — a nemzetközi relációk területén is érvényes, a szocialista táboron belüli viszonyok esetében. Ezen alapelv alkalmazásának aspektusai nyomon követhetők azokban a testvéri kapcsolatokban, amelyek Szovjet-Oroszország és az Európában az első világháború után létrejött proletár államok, például a Magyar Tanácsköztársaság, között kialakultak.

E testvéri kapcsolatokra jellemző az az állandó figyelem, amellyel Lenin a Magyarországon zajló változásokat követte, több ízben kifejtett ama meggyőződése, hogy egy olyan ország, mint Magyarország, amelynek sokkal szerényebbek az erőforrásai, mint Oroszországnak (Művei. 1953. XXIX. 325), jelentősen hozzájárulhat a szocializmus építése tapasztalatainak halmozásához, s elégedettsége a magyar kommunisták első sikerei láttán (Művei. 1953. XXIX. 393—397). Lenin felfigyelt azokra a jelentős eltérésekre, amelyek — Oroszországhoz viszonyítva — a proletárdiktatúra magyarországi instaurálásának formáját jellemezték, s minthogy sok más lényegbeli különbséget is felismert a két ország belső feltételeit illetően, mihelyt kapcsolatba került Kun Bélával, figyelmeztette őt az orosz tapasztalat Magyarországra való teljes átvittetésének veszélyére (Művei. 1953. XXIX. 394). Továbbá: „Teljesen kétségtelen, hogy a magyar forradalom sajátos feltételei között hibás lenne a mi orosz taktikánk minden részletében való puszta utánzása. Ettől a hibától óvnom kell...” (Művei. 1953. XXIX. 225). Később nagyszerű művében — *A baloldaliság, a kommunizmus gyermekbetegsége* (1920. május) — Lenin megalapozta az általános és a sajátos viszonyának — a nemzetközi kommunista mozgalom szempontjából rendkívül értékes — tézisének a szocialista építésben.

A lenini koncepció a nemzetközi viszonyokról és a kis és közepes nagyságrendű államok helyéről ebben a rendszerben, valamint a — közvetlenül Lenin irányította — szovjet külpolitika első éveinek tapasztalata a marxista gondolkodás és gyakorlat nagy kincse.

A világviszonylatú folyamatok marxista—leninista elemzéséből kiindulva pártunk és kormányunk széles körű és következetes nemzetközi tevékenységet folytatott és folytat, széleskörűen fejleszti hazánk külső kapcsolatait, aktív résztvevője az enyhülésért és együttműködésért folyó harcnak. Jellemző korunkra, hogy a nemzetközi viták megoldása már nem csupán a nagyhatalmaktól, hanem a világ minden népének aktív együttműködésétől függ: „Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az emberiséget foglalkoztató nagy horderejű problémák elfogadható megoldásának felkutatása elképzelhetetlen anélkül, hogy valamennyi állam behatóan részt venne a nemzetközi életben a biztonságért és békéért folytatott harcban. Minden egyes ország — függetlenül területének és lakosságának nagyságától, gazdasági és katonai erejétől — hozzájárulhat és hozzá is kell hogy járuljon az összes nemzetközi problémák építő szellemű megoldásához. Nyilvánvaló, hogy ma a világ államainak nagy többségét kitevő kis és közepes országok is jelentős szerepet játszhatnak a nagyhatalmak mellett a nemzetközi porondon, s a népek béke- és együttműködési óhajának szellemében lényegesen befolyásolhatják az események menetét“ — hangsúlyozza Nicolae Ceaușescu elvtárs (*Előadói beszéd a Román Kommunista Párt fennállásának ötvenedik évfordulóján. Előre, 7308*).

Hogy a szocialista államok érvényesítsék és fejlesszék a lenini alapelveket és módszereket a nemzetközi viszonyokban: ez manapság elsőrendű fontosságú tényezője az enyhülés, a különböző társadalmi-politikai rendszerű államok békés egymás mellett élése, a népek eszményei megvalósulása szempontjából kedvező légkör kialakulásának.

Megjelent az Anale de istorie 1971. 4. számában.

Feszt László:
Kompozíció
ipari
formákkal

